

REPATRIEREA DEPORTAȚILOR EVREI DIN TRANSNISTRIA ȘI CHESTIUNEA INTEGRĂRII LOR ÎN ROMÂNIA POSTBELICĂ

Peter Weber

Universitatea din Szeged (Ungaria)

Reîntoarcerea deportaților evrei „evacuați” de către autoritățile antonesciene în Transnistria începând cu toamna anului 1941 a fost un proces gradual care, început încă din ultimele luni ale regimului Antonescu, s-a finalizat la câteva luni după căderea acestuia la 23 august 1944. În contextul înfrângerilor successive ale armetelor româno-germane, dar și ca urmare a numeroaselor intervenții ale lui Wilhelm Filderman, prestigiosul ex-lider al Federației Comunităților Evreiești între 1924 și 1941, un prim pas în această direcție a fost decizia Consiliului de Ordine din 30 septembrie 1943 de a repatria evreii deportați pentru „abateri disciplinare” în cadrul batalionelor de muncă obligatorie, care își satisfăcuseră deja pedeapsa¹. Însă despre o repatriere generală a zecilor de mii de evrei originari din România, supraviețuitori ai regimului de teroare din Transnistria, nici nu putea fi vorba la acea dată.

Chiar și în ianuarie 1944 Antonescu atrăgea atenția ca numai românii din Transnistria să fie evacuați și doar în cazuri excepționale unii evrei, care vor trebui însă să fie expulzați din țară în cel mai scurt timp posibil. O repatriere totală a deportaților evrei, cetățeni români, era considerată de către Antonescu „cea mai mare crimă în istoria națiunii”². În ciuda aparentei intransigențe a lui Antonescu în chestiunea repatrierii deportaților din Transnistria, personalități ale comunității evreiești, Centrala Evreilor din România³, dar și guvernele britanic și american, în

---

¹ Într-unul dintre memoriile, datat 12 octombrie 1943, Wilhelm Filderman solicita readucerea deportaților la domiciliile lor din România, de unde fuseseră deportați. Matatias Carp, *Cartea Neagră. Suferințele Evreilor din România, 1940-1944*, vol. III, *Transnistria*, București, Edit. Diogene, 1996, p. 446-447.

² *Evreii din România între anii 1940-1944*. Vol. II. *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Lya Benjamin (ed.), București, Edit. Hasefer, 1996, doc.180, p. 541.

³ Centrala Evreilor din România înaintase la 7 septembrie 1943 o petiție guvernului român solicitând repatrierea unor categorii de evrei deportați, după ce W. Filderman se adresase din nou în ianuarie 1944 guvernului român în aceeași chestiune. Descriind situația mizeră în care se aflau deportații, el solicita repatrierea măcar a orfanilor și a celor deportați pentru „abateri disciplinare”, dar și a celor care fuseseră deportați pentru faptul că, după cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, solicitaseră din vara anului 1940 cetățenia sovietică. *Ibidem*, p. 137.

contextul negocierilor secrete privind un armistițiu separat, au continuat să facă presiuni asupra regimului pentru repatrierea cât mai multor categorii de deportați⁴. Concesiile regimului Antonescu s-au făcut simțite mai ales prin ameliorarea regimului de detenție și a condițiilor catastrofale de viață ale evreilor de dincolo de Nistru. Acest refuz al repatrierii generale s-a menținut până în martie 1944, când trupele sovietice atinseseră cursul Bugului. Până atunci însă, regimul a permis din toamna lui 1943 repatrieri individuale în semn de bună voință față de aliații anglo-americani. Această primă categorie de deportați viza persoanele deportate „din greșeală”, precum evrei decorați cu ordine militare românești în primul război mondial. Din această categorie de deportați au făcut parte foarte puține persoane, adică doar cei originari din Vechiul Regat, dat fiind că majoritatea deportaților trăiseră în teritoriile ce abia după primul război mondial au devenit parte a României. În octombrie 1943 un grup de deportați pedepsiți pentru „abateri disciplinare” în cadrul batalioanelor de muncă obligatorie au primit permisiunea de a se reîntoarce în țară împreună cu familiile lor⁵. Totuși, prima repatriere colectivă a avut loc în decembrie 1943 vizându-i aproape exclusiv pe evreii din județul Dorohoi, ce nu aparținuse niciodată Bucovinei, ci fusese alipit acesteia cu puțin timp înainte de ordinele de deportare a evreilor din Bucovina în Transnistria⁶. Astfel, la 20 decembrie 1943 circa 1500 de deportați evrei originari din județul Dorohoi s-au putut întoarce la casele lor, după ce majoritatea deportaților pieriseră în Transnistria. Două luni mai târziu, guvernul Antonescu emitea un nou ordin de repatriere. De data aceasta era vorba despre orfanii de ambii părinți până la vârsta de 15 ani, repatriere organizată de către Centrala Evreilor din România. Un transport de circa 1850 de orfani evrei care își pierduseră ambii părinți în vicisitudinile vieții din Transnistria a sosit la Iași pe 6 martie 1944⁷.

De fapt regimul Antonescu trăgea de timp în privința repatrierilor încercând să amâne pe cât de mult posibil readucerea în țară a supraviețuitorilor evrei din

---

⁴ I.C. Butnaru, *Waiting for Jerusalem: Surviving the Holocaust in Romania*, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1993, p. 139. Vezi stenogramele ședinței Consiliului de Miniștri din 25 noiembrie 1943 în Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, Chicago, Quadrangle Books, 1961, p. 507.

⁵ Una dintre supraviețuitoarele acestui grup a fost Sonia Palty din București, deportată cu familia din „vina” tatălui de a fi încălcat disciplina muncii într-un batalion de muncă obligatorie. *Ei s-au întors acasă în octombrie 1943*. Vezi Sonia Palty, *Jews! Cross the Dniester!*, în Felicia (Carmely) Steigmann, *Shattered! 50 Years of Silence*, Toronto, Abbeyfield Publishers, 1997, p. 344.

⁶ Ordinul de repatriere pentru cei deportați pe motivul încălcării disciplinei muncii a fost dat pe 2 octombrie 1943, cel pentru repatrierea evreilor din Dorohoi, la 8 decembrie 1943.

⁷ În unele cazuri, în schimbul unui „cadou” pentru comandatul militar al ghetoului, printre orfanii repatriați s-au putut strecura și adolescenți care nu erau orfani sau depășeau vârsta de 15 ani. Vezi Gerhard Schreiber, *A Tell of Survivor* (manuscris), University of Sussex, p. 33. Cifrele referitoare la acest transport al orfanilor sunt contradictorii. Un document redactat de către Comandamentul General al Jandarmeriei menționa 1960 de orfani care puteau beneficia de repatriere, în timp ce numărul celor repatriați a fost, conform aceluiași document, de 1975 de copii. Vezi Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România (în continuare CSIER), dos. III/932, p. 118.

Transnistria. Răspunzând unei petiții în favoarea repatrierilor înaintate de către arhitectul Clejan șefului statului în februarie 1944, Antonescu declara: „Se înțelege de la sine că, în aceste condiții speciale, a accepta repatrierea evreilor din Transnistria este pentru mine o imposibilitate morală și politică.”⁸ Totuși, pe 16 martie 1944 guvernul a emis ordinul repatrierii generale a deportaților evrei, dar prea târziu pentru a putea fi întocmai executat, deoarece trupele sovietice trecuseră Bugul și se îndreptau spre Nistru. Ordinul a putut fi pus în aplicare doar parțial, mai ales pentru a semnala aliaților occidentali bunele intenții ale guvernului român față de evrei. Cert este că o parte din viețile deportaților, cu precădere ale deținuților politici evrei precum cei din lagărul de la Vapniarka, au putut fi salvate de furia trupelor germane în retragere⁹. Sarcina repatrierii în condițiile date le-a revenit autorităților militare române asistate de către un comitet al Centralei Evreilor care s-a deplasat încă din 17 martie în Transnistria. Deoarece trupele germane în retragere aveau în vedere lichidarea în primul rând a deținuților politici evrei ținuți în Transnistria, comitetul a decis să acorde prioritate aducerii în țară a deținuților politici. În acest scop Ministerul de Interne decisese ca la dispoziția autorităților militare să fie puse niște trenuri speciale¹⁰. Cum însă această decizie a întârziat să fie aplicată, autoritățile militare s-au văzut nevoite sub presiunea evenimentelor să înceapă repatrierea deportaților pe jos.

Astfel circa 600 de deținuți da la Grosilovo au putut fi salvați fiind trecuți peste Nistru înainte de sosirea trupelor germane în zonă. Însă repatrierea deținuților politici nu era nicidecum echivalentă cu eliberarea lor, ei urmând a fi transferați în lagărul de la Târgu Jiu. Majoritatea deportaților evrei din România care aflaseră despre repatriere au pornit ei înșiși deplasarea către Nistru fără a mai aștepta vreun repatriere organizată. Orașul Tiraspol a devenit în scurt timp un punct de colectare a deportaților care așteptau să treacă peste Nistru la Tighina. Repatrierea organizată a întâmpinat multe dificultăți și din cauza birocrăției și a procedurilor formale întortocheate. Circa 295 de persoane care parcuseră pe jos distanța dintre Trihat și Tiraspol erau amenințate să fie trimise înapoi de unde veniseră. Doar intervenția comitetului evreiesc al Centralei și bunăvoința maiorului Iacobescu au putut salva situația convingând autoritățile locale din Tiraspol să aprobe trecerea acestora peste Nistru în România. Majoritatea deportaților care așteptau vreun tren sau altă posibilitate de a trece frontiera în România erau „aproape goi, bolnavi necesitând haine, îngrijire medicală și ceva bani de drum”¹¹.

⁸ I.C. Butnaru, *Waiting for Jerusalem* ..., p. 148.

⁹ Conform unui raport al Centralei Evreilor de la 18 martie 1944, trupele germane în retragere au ucis în închisoarea de la Râbnița 58 de deținuți politici evrei originari din România. Câteva zile mai târziu, alți 17 deținuți și circa 700 de civili au fost uciși în imperjurări asemănătoare la Tiraspol. CSIER, dos. III/309, p. 1.

¹⁰ Posibilitățile executării ordinului de repatriere dat de Antonescu au fost foarte limitate. Delegația specială a Centralei Evreilor nu a reușit să meargă mai departe de Tiraspol și Moghilev din cauza situației militare. Vezi I. C. Butnaru, *Waiting for Jerusalem* ..., p. 149.

¹¹ CSIER, dos. III/309, p. 2.

În Tighina un alt comitet al Centralei Evreilor a luat în primire grupurile de deportați asigurându-le alimente de drum și o sumă de bani necesară continuării deplasării pe teritoriul românesc. Până la sfârșitul lui martie mai multe valuri de deportați s-a putut întoarce în țară pe la punctul de frontieră de la Tiraspol – Tighina înainte ca acesta, în baza unui acord bilateral, să fie predat germanilor¹². La cererea Centralei Evreilor din România, convoaiele de repatriați au fost însoțite de trupe de jandarmi pentru a preîntâmpina posibilele violențe împotriva lor pe durata tranzitării Basarabiei. În Tighina, Chișinău și alte orașe din Basarabia, deportații repatriați au fost adăpostiți în săli de cinema și hoteluri unde au primit mâncare caldă și îngrijire medicală. Totuși, cea mai mare parte a deportaților din Transnistria nu a părăsit ghetourile și lagărele unde fuseseră „domiciliați” forțat, fie că nu aveau cunoștință de existența vreunui ordin de repatriere, fie de teama a nu fi surprinși pe drum de către trupele germane sau bandele paramilitare pro-germane din rândul populației germane locale. Astfel, deși autoritățile române intenționaseră să prevină o reîntoarcere haotică a deportaților, nu a existat timpul necesar unei organizări serioase a repatrierii generale iar fiecare dintre deportați a căutat mijloace individuale de a reveni cu timpul în țară. În cadrul organizat însă până la finele lui martie 1944 au putut fi repatriate doar 2411 persoane. Acești foști deportați sosiseră din diverse ghetouri și lagăre ale Transnistriei: Tiraspol, Berezovka, Golta, Domenovka, Odesa, Mostvoi, Trihati, Razdelnaia, Oceakov, Slivina, Șargorod, Grosilovo și Varvarovka¹³.

Deși deportații fuseseră deposedați în favoarea statului român de întregul lor avut la momentul deportării în 1941, costurile legate de repatriere au trebuit să fie acoperite de către comunitatea evreiască din țară. Conform unui raport al Comandamentului Jandarmeriei Române din Odesa, la data de 15 martie 1944 în Transnistria mai existau 59 916 evrei și 12 083 romi originari din România¹⁴. Trei sferturi din totalul celor deportați pieriseră în Transnistria în doar trei ani. În numeroase locuri deportații așteptau cu disperare să fie eliberați de trupele sovietice. Zvonuri despre atrocități comise de către trupele germane în retragere au sporit starea de spaimă. Unii au decis să se refugieze în spatele trupelor române care se retrăgeau spre Nistru decât să fie masacrați de milițiile ucrainiene progermane ale așa-numitei „Armata Vlasov”¹⁵. Cei mai mulți însă au stat ascunși

¹² Grupul de 600 de deținuți politici evrei evacuați din lagărul de la Grosilovo a putut fi trecut peste Nistru în ultimul moment. Locotenent-colonelul Motora își dăduse seama de pericolul în care se aflau deținuții și a făcut tot posibilul să traverseze Nistrul încă înainte de intrarea în vigoare a acordului de predare a Transnistriei autorităților militare germane. Pentru gestul său lt.-col. Motora a fost ulterior distins cu titlul de „Drept între popoare”. Vezi Ihniel Benditer, *Cattle fodder for the victims*, în *Felicia (Carmely) Steigmann: Shattered...*, p. 201.

¹³ CSIER, dos. III/309, p. 7.

¹⁴ CSIER, dos. III/932, p. 118.

¹⁵ Rubin Udler și familia sa au pornit din Transnistria în martie 1944 dar nu au mai apucat să ajungă la Nistru, astfel că au decis să aștepte sosirea trupelor sovietice. Întâlnirea cu soldații sovietici a însemnat pentru ei o adevărată ușurare.” Vezi Rubin Udler, *The cursed years*, în *Felicia (Carmely) Steigmann, Shattered...*, p. 387.

în așteptarea trupelor sovietice¹⁶. Aceștia s-au hotărât să revină în țară abia după trecerea frontului. O asemenea „repatriere” a durat săptămâni întregi și s-a făcut în genere fără vreun mijloc de transport¹⁷. Dar chiar și repatrierea oragnizată de autorități nu a însemnat reîntoarcerea deportaților la vetrele lor de unde jandarmeria îi deportase în 1941. Astfel, pentru cei originari din Basarabia au fost fixate două județe, Bălți și Hotin, iar pentru cei din Bucovina, orașul Cernăuți și satele din vecinătate. Reîntoarcerea la Suceava, Rădăuți sau Câmpulung nu a fost permisă¹⁸. Numai cei din grupul relativ mic de deportați din Vechiul Regat s-au putut întoarce la casele lor¹⁹. Toți ceilalți care ar fi încercat acest lucru erau pasibili de pedepse penale.

În decursul lunii aprilie 1944 linia frontului se stabilizase de-a lungul Moldovei de nord și al Basarabiei. La mijlocul lui aprilie, Armata Roșie deținea deja controlul asupra Transnistriei și Bucovinei de Nord intrând în Cernăuți pe 28 aprilie fără să se fi confruntat cu vreo rezistență armată, dat fiind faptul că trupele româno-germane evacuasera orașul cu câteva zile înainte. Orașele Iași și Chișinău au continuat să rămână de cealaltă parte a frontului până în august 1944²⁰. Deportații eliberați de sovietici în Transnistria au decis să se deplaseze înspre Cernăuți și nordul Bucovinei, indiferent din ce ținut proveneau. În scurt timp, Cernăuțiul ocupat de sovietici a devenit un punct de atracție pentru deportații din Transnistria care nu mai apucaseră să fie evacuați de către autoritățile române înainte de retragere. Dar autoritățile sovietice nu au mai permis revenirea în România a persoanelor născute în Basarabia și Bucovina de Nord, considerate acum cetățeni sovietici, ci doar a acelor născute în Vechiul Regat. Cum cea mai mare parte a deportaților erau născuți în Basarabia și Bucovina de Nord, doar o infirmă parte a lor s-a putut întoarce după 23 august 1944 din Cernăuțiul sovietic în România.

A doua etapă a repatrierii deportaților evrei s-a desfășurat după înlăturarea regimului Antonescu. De data aceasta guvernul român a contribuit și el, pe lângă organizația mondială a evreilor, Jewish Joint Distribution Committee, la costurile de cazare și aducere în țară a deportaților care se mai aflau în Transnistria sau erau pe cale de a se reîntoarce în România. Comunitățile evreiești din țară erau de

---

¹⁶ Leiza Hoffer descrie în mărturiile sale primul contact al deportaților din Șargorod cu armata sovietică: „Prima persoană militară de rang superior care a intrat în Șargorod a fost un general care le-a vorbit oamenilor mai întâi în idiș, apoi în rusă. Era deasemenea evreu”. Vezi Leiza Hoffer, *Ordinary people in extraordinary times*, în Felicia (Carmely) Steigmann, *Shattered...*, p.281.

¹⁷ Mirjam Bercovici-Korber își amintește într-un interviu de intrarea trupelor sovietice în aprilie 1944 în ghetoul din Djurin. Zece tineri din ghetou hotărâseră să se reîntoarcă în Bucovina, printre care și Mirjam. Tatăl ei se afla în Odesa. Drumul până în Cernăuțiul controlat între timp de sovietici durase două săptămâni. Din Cernăuți a plecat apoi împreună cu alți tineri la Botoșani în așteptarea mamei ei care s-a putut întoarce din Transnistria abia în iunie același an. *Interviu cu Mirjam Bercovici-Korber*, București, 6 iunie 2003.

¹⁸ CSIER, dos. III/932, p. 118.

¹⁹ CSIER, dos. III/923, p. 46.

²⁰ Paul Robert Magocsi, *Historical Atlas of East Central Europe*, vol. I, Seattle-London, University of Washington Press, 1998, p. 156.

asemenea angajate în primirea și îndrumarea deportaților spre centrele de întraajutorare din țară. Astfel, guvernul român a acoperit costurile legate de transportul și cazarea provizorie, organizând primiri ale grupurilor de deportați de către autoritățile locale și de către Uniunea Evreilor din România. Joint-ul a asigurat fondurile necesare hrănirii și îngrijirii medicale ale grupurilor de repatriați, fiecare familie fiind îndreptățită să solicite o sumă de 75 000 lei drept ajutor social. Dat fiind faptul că o parte din foștii deportați cu ultimul domiciliu în Basarabia și nordul Bucovinei părăsiseră Transnistria și se stabiliseră clandestin în România încă înainte de 23 august 1944, sovieticii au solicitat guvernului român ca aceștia, fiind considerați cetățeni sovietici ca urmare a rezidenței lor în teritoriul cedat URSS-ului în iulie 1940, să fie expulzați din România în Uniunea Sovietică²¹. Însă această solicitare sovietică a fost considerabil amortizată după instalarea la București a guvernului Groza și practic dată uitării după mai 1945. Astfel, practic guvernul român primea mâna liberă să decidă care persoane pot rămâne și care vor fi expulzate în Uniunea Sovietică, ceea ce a oferit elementelor comuniste din aparatul de stat ocazia să țină sub supraveghere presupusele „elemente reacționare” din rândul deportaților²².

Majoritatea foștilor deportați care au ales Cernăuțiul ca destinație a revenirii lor din Transnistria au considerat temporară șederea lor în Cernăuți. În ciuda valurilor de deportați, Cernăuțiul nu se aglomerase atât de mult, dat fiind faptul că majoritatea evreilor care locuiseră în oraș au pierit în Transnistria iar o bună parte din români părăsiseră orașul din fața ocupației sovietice la sfârșitul lui aprilie 1944. Faptul că foarte mulți deportați au preferat să își gasească un prim popas la Cernăuți se datorează și faptului că aproximativ 16 000 de evrei cernăuțeni reușiseră să scape de deportare având membrii de familie, rude și prieteni printre cei deportați²³. În tot acest timp Armata Roșie a recrutat forțat dintre supraviețuitorii lagărelor și ghetourilor din Transnistria tineri apți de muncă pentru bazinele miniere din zona Donului. Totuși, în ansamblu, ședrea în Cernăuțiul sovietic a oferit „o aparență de normalitate” după vicisitudinile Transnistriei, a războiului în general. Școlile au fost redeschise iar copiiiilor întorși din Transnistria li s-a permis să sară doi, trei ani de învățământ pentru a nu rămâne în urmă față de ceilalți elevi. Pentru evrei s-au deschis școli cu predare în limba idiș. Chiar și evreii vorbitori de germană, care nu cunoșteau bine limba idiș, au început să frecventeze aceste școli. În ciuda normalității aparente, războiul era în desfășurare iar mașinăria de război sovietică avea nevoie de cât mai mult cărbune. Deoarece tinerii de peste 18 ani fuseseră înrolați în armata sovietică, trupele ministerului sovietic de interne obișnuia să adune adolescenți de pe stradă și să-i trimită în minele de cărbune dacă nu puteau face dovada că sunt școlari, ucenici sau angajați²⁴. Foștilor deportați

---

²² Hildrun Glass, *Minderheit zwischen zwei Diktaturen: Zur Geschichte der Juden in Rumänien 1944-1949*, München, R Oldenburg Verlag, 2002, p. 63.

²³ Klara Ostfeld, *Shadows of my life*, în Felicia (Carmely) Steigmann, *Shattered...*, p. 315.

²⁴ Gerhard Schreiber, *A Tale of Survival*, p. 37.

evrei din Cernăuți le lipsea însă perspectiva de viitor. Pe de o parte foarte muți nu mai doareau să trăiască în locurile unde numai cu numai câțiva ani în urmă avuseră parte de persecuții, umilințe și deportare. Era evident că viața evreiască din Cernăuți nu va mai fi ca și cea din perioada interbelică, deoarece comunitatea pierduse foarte mulți oameni. În aceste condiții, scopul principal al supraviețuitorilor a fost de a emigra în Statele Unite²⁵ sau altundeva, chiar și în Palestina.

Părinții care au avut o stare materială mai bună au început să își pregatească copiii pentru o nouă viață în străinătate trimițând copiii lor la cursuri private de engleză sau franceză²⁶. Însă regimul sovietic a avut o politică foarte restrictivă privind emigrarea. La scurt timp după ce în România guvernul Antonescu a fost înlăturat, dar încă înainte de închiderea noii frontiere sovieto-române care diviza de-acum Bucovina, sute de foști deportați în Transnistria, stabiliți temporal în Bucovina de Nord, au trecut clandestin în România²⁷. Acest fenomen s-a accelerat din septembrie 1944, mai ales după ce s-au făcut auzite zvonuri conform cărora autoritățile sovietice ar intenționa dispersarea populației evreiești din Bucovina sovietică. De asemenea, în aceeași perioadă a crescut simțitor și numărul acelor care solicitau pe căi legale emigrarea din URSS²⁸. Acestor zvonuri li s-a mai adăugat seria de procese intentate unor foști deportați în Transnistria pentru presupusa colaborare cu autoritățile de ocupație în lagărele și ghetourile de dincolo de Nistru. Aceste procese se înscriu de fapt în seria proceselor de vitrină instrumentalizate de regimul stalinist pentru a găsi și demasca „colaboratori” și „trădători” printre evreii din Cernăuți. Mulți dintre cei arestați au fost condamnați la ani grei de muncă silnică în Siberia²⁹. Din aprilie 1945 autoritățile sovietice au decis să permită emigrarea în România a acelor care, chiar dacă în iulie 1940 avuseră domiciliul în Bucovina cedată URSS-ului, se născuseră în afara granițelor URSS-ului. Marea majoritate a acestor evrei din Bucovina de Nord au decis să emigreze de îndată în România. Nu aveau însă voie să ia asupra lor decât atât cât puteau transporta individual. Câteva luni mai târziu, în noiembrie 1945, printr-o decizie a guvernului ucrainean având la bază decretul din 8 august al Sovietului

---

²⁵ Mitul emigrării în America era încă viu și, mai ales după experiența Holocaustului, acesta a echivalat cu un adevărat vis în rândurile foștilor deportați. *Ibidem*, p. 38.

²⁶ Printre cei care au predat engleză în această perioadă în Cernăuți s-a aflat și poeta evreică de limbă germană Rose Ausländer. Ea trăise în anii '20 în SUA, reîntorcându-se în România în 1931. Rose Ausländer a devenit în Germania anilor '70 o poetă foarte apreciată. *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Galizien, Bukowina, Moldau*, Isabel Röskau-Rydel (ed.), Berlin, Siedler Verlag, 1999, p. 472. Despre Rose Ausländer vezi: Edith Silbermann, *Erinnerungen an Rose Ausländer (Sonderdruck aus Freiburger Universitätsblätter)*, Heft 154, Rombach Verlag, Freiburg, 2001, și Edith Silbermann, *Deutsch- die Muttersprache der meisten Bukowiner Juden*, in *Zwischenspiel*, Theodor Kromer Gesellschaft, Vienna.

²⁷ Între martie și iunie 1944 circa 14000 de foști deportați au intrat în mod clandestin în România. Vezi I. C. Butnaru, *Waiting for Jerusalem...*, p. 149.

²⁸ *Deutsche Geschichte im Osten Europas*, Isabel Röskau-Rydel (ed.), p. 327.

²⁹ Gerhard Schreiber, *A Tale of Survival*, p. 39.

Suprem al URSS, categoria celor cărora li s-a permis emigrarea în România s-a extins și asupra celor care se născuseră ca cetățeni români în teritoriile anexate ulterior de către URSS. Valul cel mai mare de foști deportați care au făcut uz de această posibilitate de a emigra în România a părăsit Bucovina de Nord între februarie și aprilie 1946. Până la sfârșitul lui august 1946 circa 40 000 de evrei din Bucovina sovietică și Basarabia au emigrat în România³⁰.

Ca urmare a repatrierilor, a imigrației dinspre Bucovina de Nord și Basarabia și a migrării de ordin economic, Bucureștiul a devenit în anii postbelici orașul cu cea mai mare concentrare evreiască din țară. Dacă înainte de al doilea război mondial doar 10% din totalul populației evreiești din România trăia în București, acest procentaj crescuse la 25% la sfârșitul anilor '40³¹. Mulți dintre evreii recent stabiliți în București nu aveau acte de identitate, făcându-și dificilă înregistrarea. Bucureștiul postbelic devenise deosebit de atractiv și pentru tinerii intelectuali evrei din Cernăuți. Personalități evreiești bine cunoscute ale literaturii de limbă germană din Bucovina care trecuseră prin infernul Transnistriei, precum Alfred Kittner, Immanuel Weißglas și Alfred Gong, sau care supraviețuiseră ascunși în ghetoul din Cernăuți ca Rose Ausländer, s-au stabilit temporar de asemenea în București. La fel și Paul Celan care a supraviețuit Holocaustului în batalioanele de muncă forțată, însă ai cărui părinți sfârșiseră chiar dincolo de frontierele Transnistriei, în Mihailovka, își găsise o ședere temporară în București. Până în 1947, când comuniștii practic finalizează preluarea puterii instituind dictatura de tip stalinist, emigrarea din țară încă mai era posibilă, iar organizațiile evreiești, inclusiv American Joint Distribution Committee, au putut să își desfășoare activitatea mai eficient decât în Cernăuțiul anexat Uniunii Sovietice. În mod paradoxal, evreii din Cernăuți și din Bucovina de Nord au fugit în general după război tocmai de cei care îi eliberaseră, preferând România ale cărei autorități îi supuseseră unui regim discriminatoriu inuman sub regimul Antonescu. Unul dintre participanții la exodul evreilor din Bucovina de Nord, după reîntoarcerea din Transnistria, își amintea cum l-au trecut fiorii văzând militari în uniformă românească la trecerea frontierei, care-i aduceau aminte de clipele de groază din timpul deportării, care avuse loc doar cu câțiva ani în urmă³². Însă dorința de a scăpa de regimul sovietic a fost mai puternică decât amintirile unor timpuri vitrege sub administrația românească. Totuși, conștienți de noul context politic, ei au preferat să opteze pentru România și pentru faptul că, mai ales cei tineri, se născuseră și făcuseră școala în anii României Mari, în timp ce cei mai în vârstă fuseseră cetățeni ai României timp de douăzeci de ani și numai un an cetățeni sovietici.

³⁰ Vezi detalii pe acest subiect în Hildrun Glass, *Minderheit zwischen zwei Diktaturen...*, p. 66-70.

³¹ Idem., p. 70.

³² Leizer Hoffer, *Ordinary people in extraordinary times*, în Felicia (Carmely) Steigmann, *Shattered...* p. 282.

Reintegrarea și anii democrației postbelice românești (august 1944 – decembrie 1947)

Reintegrarea foștilor deportați în Transnistria în societatea românească a avut specificități de la caz la caz în funcție și de planurile fiecăruia de a rămâne sau de a emigra mai departe din România. Această dilemă a preocupat mulți evrei reînțorși în țară, iar deznodământul ei a fost într-o bună măsură influențat și de felul cum noile autorități ale statului de după 23 august 1944 au tratat „problema evreiască”, respectiv, de felul cum au abordat chestiunile legate de retrocedarea bunurilor confiscate și încadrarea socială a victimelor deportărilor antonesciene, dar și de atitudinea generală din țară față de populația evreiască. Procesul de reintegrare nu numai a foștilor deportați, ci a întregii comunități evreiești a necesitat implicarea politică activă din partea liderilor comunităților evreiești din România pentru ca evreii să beneficieze nu numai declarativ de repunerea lor în toate drepturile, ci și practic. Completa repunere în drepturile cetățenești a evreilor din România s-a produs prin emiterea decretului-lege din 19 decembrie 1944, la cinci luni de la trecerea țării de partea Națiunilor Unite. Printre primele consecințe ale acestui decret a fost începerea recrutării tinerilor evrei pentru armată, timp în care trupele române duceau lupte împotriva germanilor în Ungaria și Slovacia³³. Centrala Evreilor înființată sub regimul Antonescu a fost desființată, constituindu-se o nouă organizație liberă oportuniști și de toți cei care în anii regimului anterior serviseră interesele guvernanților antisemiți. Acum, noua organizație avea să lupte pentru recunoașterea drepturilor evreilor, în mod special a statutului de victime ale regimului antonescian ale celor deportați în Transnistria, și să apere interesele evreilor cetățeni români ori unde s-ar afla³⁴.

Cea mai dificilă problemă a fost legată de restituirea bunurilor imobile confiscate de fostul regim. O bună parte a celor care profitaseră de „legile de românizare” erau persoane cu funcții militare înalte. Astfel, deși decretul-lege din decembrie 1944 stipula restituirea bunurilor imobile confiscate, unele cercuri politice își manifestau voalat împotrivirea față de această reparație de drept. În multe cazuri retrocedarea unui imobil sau a altuia a depins de considerentul: cine devenise proprietarul aceluși imobil? Dacă proprietarul casei expropriate de la un cetățean evreu era un fost legionar sau demnitar în regimul Antonescu, restituirea imobilului către proprietarul de drept nu s-a lovit de impedimente. Însă în cazul în

³³ Într-un document emis în februarie 1945 de către Marele Stat Major, se solicita organizațiilor evreiești adresa acelor membri ai comunității al căror an de naștere era 1928, în vederea recrutării lor pentru armată. CSIER, dos. VII/118, p. 1.

³⁴ De exemplu, într-un document din 27 iunie 1945, organizația evreiască din București solicita noului ministru de Interne, Teohari Georgescu, să intervină pe lângă autoritățile sovietice pentru eliberarea și repatrierea a 19 muncitori evrei care lucraseră în batalioanele de muncă obligatorie lângă Iași, luați ca prizonieri de război de către autoritățile militare sovietice. CSIER, dos. VII/118, p. 157.

care imobilul era locuit de un militar, funcționar sau chiar demnitar al noului regim, proprietarul evreu avea șanse minime să își recapete proprietatea³⁵. În mai 1945 au fost trimise numeroase plângeri pe adresa Ministerului Apărării redactate de către diferiți ofițeri superiori din armată referitoare la comportamentul „insultător” și „neomenesc” al evreilor care solicitau să li se restituie imobilele în care locuiau acum acești militari de rang superior. Însuși ministrul Apărării de la acea dată, Vasiliu-Rășcanu, atrăsese atenția organizațiilor evreiești că evreii ar trebui să înceteze a-și mai revendica cu atâta ferocitate imobilele, deoarece în acel moment nu era nici „oportun” și nici „legal”(sic!) să procedeze în acest mod³⁶. În timp ce restituirea imobilelor a rămas o chestiune incertă, tratată arbitrar și contradictoriu, autoritățile au permis abia în august 1945, în baza certificatelor întocmite la data confiscării, restituirea bunurilor mobile precum radiouri și alte bunuri de larg consum „rechiziționate” de vechiul regim³⁷. Lupta politică pentru recunoașterea persecuției în regimul anterior și compensarea victimelor anilor 1940 – 1944 a fost continuată și de către noul înființat Partid Evreiesc. O importantă chestiune a compensațiilor sociale a fost recunoașterea invalizilor evrei, a văduvelor și orfanilor, victime ale pogromurilor, deportărilor și muncii forțate ca persoane egal îndreptățite de a beneficia de o pensie la fel ca și văduvele, orfanii și invalizii creștini, victime ale războiului. Astfel, au existat trei categorii principale de evrei îndreptățiți de a beneficia de pensie: văduvele și orfanii rebelunii legionare din ianuarie 1941, ai pogromului de la Iași și urmașii celor deportați în Transnistria. Oficiul pentru Invalizi, Orfani și Văduve de război acceptase de regulă echivalarea acestor categorii defavorizate de evrei cu cea a creștinilor, însă procedura de solicitare a recunoașterii acestor drepturi a fost foarte complicată, deși majoritatea solicitanților nu aveau nicio altă sursă de existență.

În vederea simplificării procedurilor birocratice, reprezentanții Partidului Evreiesc au trimis numeroase petiții forurilor competente, având chiar o audiență la primul ministru Petru Groza, dar demersurile lor nu au avut succes nici până la finele anului 1945. Sugestivă în acest sens este formularea din una din petițiile înaintate Ministerului Asistenței Sociale: „Ceea ce s-a recunoscut prin lege, nu e recunoscut în fapt.”³⁸

Pe lângă Partidul Evreiesc și Federația Comunităților Evreiești din România (F.C.E.R.), au funcționat și organizații proprii ale victimelor pogromurilor și ale deportaților în Transnistria. Acestea și-au propus să reprezinte interesele celor în cauză. Activitatea lor a constat în organizarea distribuirii ajutoarelor umanitare sosite prin intermediul American Joint, precum și în comemorarea suferințelor prin care trecuseră membrii lor, cultivând totodată memoria celor care au pierit în anii

³⁵ Lipsa unor studii adecvate în această problemă face dificilă o considerație de ansamblu asupra acestui subiect complex. Vezi Hildrun Glass, *Minderheit zwischen zwei Diktaturen...*, p. 83.

³⁶ CSIER, dos. VII/118, p. 120.

³⁷ CSIER, dos. VII/170, p. 170.

³⁸ CSIER, dos. VII/16, p. 13-14.

de prigoană³⁹. Două dintre aceste organizații au fost Asociația Foștilor Deportați în Transnistria (A.F.D.T.) și Asociația Supraviețuitorilor Trenurilor Morții Iași-Podul Iloaiei-Călărași-Ialomița. A.F.D.T. a avut chiar un birou situat în Calea Moșilor solicitând un mai mare suport din partea F.C.E.R. în „lupta pentru revedicarea drepturilor noastre”, după cum afirmau într-o scrisoare din august 1946⁴⁰. Condiția socială a foștilor deportați în primii ani de după război a fost deosebit de grea, dat fiind faptul că numai puțini dintre ei reușiseră să primească o slujbă sau puteau conta pe ajutorul rudelor ori al unor prieteni apropiați. Cei mai mulți depindeau de serviciile de caritate de pe lângă diferitele sinagogi și comitete evreiești din țară. În cadrul F.C.E.R. a existat chiar o comisie specială pentru Asistența Deportaților Repatriați, care a coordonat distribuirea ajutoarelor printre cei nevoiași. Această comisie s-a adresat în repetate rânduri comitetelor de pe lângă sinagogile din țară pentru ajutor material urgent descriind, situația depolrabilă în care se aflau foștii deportați. Un asemenea apel menționa „sutele de mii” de evrei repatriați din Transnistria fără un acoperiș deasupra capului și o slujbă. Deși această cifră fusese în mod evident exagerată⁴¹, aprovizionarea cu ajutoare nu părea să satisfacă nevoile de îmbrăcăminte groasă, încălțăminte, medicamente, dar și de lemne de foc pentru iarna dintre 1946 și 1947. Cea mai mare concentrare de evrei repatriați din Transnistria a fost un centru de adăpost din București, amenajat pentru cei care nu aveau un domiciliu. Acest centru de adăpost a constat de fapt din barăci supraaglomerate, lipsite de condiții elementare de igienă⁴². Pentru a îmbunătăți condițiile de locuire a acestor foști deportați evrei repatriați, organizația comunității evreiești din București s-a adresat secției din România a „Joint”-ului sperând o implicare mai activă a acestei organizații în rezolvarea nevoilor urgente ale foștilor deportați din centrul de adăpost⁴³. Unul din motivele târăgării rezolvării problemelor stringente de întrajutorare ar putea fi chiar conflictul de interese iscat între A.F.D.T. și F.C.E.R.⁴⁴ Aceasta din urmă avea rolul de intermediar între secția din România a Joint-ului și alte organizații evreiești de caritate din țară. Una dintre

³⁹ În octombrie 1947, Asociația pentru Sprijinirea Evreilor din Bucovina a ținut o ceremonie religioasă în Templul Coral, comemorând șase ani de la înființarea ghetourilor în Bucovina. CSIER, dos. VII/39, p. 195.

⁴⁰ CSIER, dos. VII/38-39, p. 62.

⁴¹ Numărul celor care au supraviețuit deportărilor în Transnistria și s-au întors în țară nu a depășit cifra de 60 000. Dintre aceștia doar o parte au depins de serviciile de caritate. Comisia făcuse acest apel cu ocazia Anului Nou Evreiesc în septembrie 1945. CSIER, dos. VII/39, p. 65.

⁴² În centrul de adăpost situat în strada Doinii circa 400 de persoane (dintre care 200 de femei și 45 de copii) trăiau îngrămădiți în 32 de încăperi, așadar de la 5 până la 8 persoane în câte o cameră neîncălzită ca urmare a penuriei de combustibil, de fapt a lemnului de foc. Condițiile de igienă era de asemenea foarte precare, constatându-se toaleta înfundate și lipsa săpunului. CSIER, dos. VII/39, p. 66.

⁴³ Raportul fusese întocmit la data de 14 ianuarie 1947, menționând faptul că, deși comunitatea evreiască din București atrăsese atenția din mai 1946 asupra situației îngrijorătoare în care se aflau mulți deportați repatriați, s-a întreprins foarte puțin pentru rezolvarea neajunsurilor. CSIER, dos. VII/39, p. 84.

⁴⁴ Potrivit unei decizii a F.C.E.R., de la 1 noiembrie 1946, Federația evacuasă biroul A.F.D.T. care a funcționat în sediul F.C.E.R., pentru că unii membri din conducerea A.F.D.T. ar fi delapidat fonduri destinate întrajutorării foștilor deportați. CSIER, dos. VII/38, p. 69.

aceste organizații regionale a fost Asociația pentru Sprijinul Evreilor din Bucovina de Sud și Moldova care distribuia ajutoarele de la Joint în orașele și satele din sudul Bucovinei și Moldova. Uneori modul de distribuire a ajutoarelor crease surse de conflict și discordanță între evreii locali și cei repatriați, originari din alte zone⁴⁵. O parte a foștilor deportați a reușit însă de la început să își creeze o nouă existență fără să depindă de organizațiile de caritate. Succesul lor a fost condiționat mai ales de mijloacele materiale de care mai dispuneau, de starea lor medicală și mai ales de contactele personale pe care le-au avut sau și le-au făcut. În sate sau orașele de provincie unde oamenii se cunoșteau mai bine dinainte de război, prietenii și vecinii neevrei i-au ajutat pe evreii întorși din Transnistria oferindu-le un adăpost și chiar mijloace necesare începerii unei noi vieți. Prietenii adevărate între evreii și neevreii (români, germani, ucrainieni) au persistat în multe cazuri, în ciuda vremurilor tulburi de învrăjbit și stigmatizare din timpul războiului⁴⁶.

Spre deosebire de alte categorii profesionale, repatriații intelectuali cu bune relații în București au reușit să își creeze mai ușor o nouă existență. Foștii comercianți, care prin natura ocupației lor avuseră relații în capitală încă de dinainte de război, și-au găsit un loc de muncă mai ușor decât simplii meseriași și meșteșugari care obișnuiseră să practice meserii specifice mai degrabă zonei rurale. Foștii deportați din sudul Bucovinei și județul Dorohoi au încercat mai întâi să își refacă viața în locurile lor de baștină. Chiar și unii evreii originari din Bucovina de Nord s-au stabilit temporar în sudul Bucovinei, așteptând momente mai favorabile pentru a se muta în orașele mai mari sau ca să emigreze din țară. Cu sprijinul noilor autorități, copiii lor au avut posibilitatea să frecventeze școli și să se înscrie chiar la universitățile din Iași sau București. Începând cu anul 1946 aceștia au fost scutiți de plata taxelor de înscriere la universități.

În umbra unei noi dictaturi: a rămâne sau a pleca din România?

Evoluția sistemului politic intern spre un nou regim totalitar a provocat spre sfârșitul anilor '40 temeri și în rândul foștilor deportați, mai ales printre aceia care emigraseră din Bucovina sovietică tocmai pentru a scăpa de „paradisul” comunist pe care avuseseră ocazia să-l cunoască între 1940 și 1941 și după aprilie 1944. Chiar dacă la acea dată procentajul membrilor de origine evreiască în partidul comunist era semnificativ, aceste persoane nu erau noi membri, cât mai degrabă „vechi luptători ilegaliști” ai partidului, deportați de regimul Antonescu nu atât pentru originea lor evreiască, ci din motive politice. Cu greu s-ar putea defini o anume preferință politică în rândurile foștilor deportați, deoarece ei nu au constituit o categorie aparte a evreilor din România, ci au fost parte a comunității în ansamblul ei

⁴⁵ CSIER, dos. VII/39, p. 97.

⁴⁶ De exemplu, bărbatul care a ajutat familia Sarinei (Feyer) Ionescu după revenirea ei din Transnistria a fost tocmai un etnic german din Dorohoi, Otto Dunkel. Interviu cu Sarina Ionescu (născută Feyer) în București, 22.05.2003.

în care opțiunile pro-comuniste, pro-occidentale sau sioniste au variat de la persoană la persoană. Din analiza unor memorii, interviuri, cariere, se poate concluziona că foștii deportați originari din Bucovina de Nord s-au arătat mai dispuși să părăsească România comunistă (excepție făcând oportuniștii și comuniștii convinși care, pentru slugărnicia lor, au fost recompensați cu posturi de conducere în administrație, poliție, etc.). Acest fapt s-ar putea datora și experienței lor din perioada sovietică, chiar dacă unii istorici români le „reproșează” la modul general faptul că ei ar fi întâmpinat cu urale de bucurie trupele sovietice în vara anului 1940⁴⁷.

Perspectiva emigrării din țară se discuta în aproape fiecare familie, mai cu seamă în cele dezrădăcinate din mediul lor tradițional care au trebuit să înceapă viața de la zero. Statul nu a acordat niciun fel de despăgubire sau compensație pentru nedreptatea și suferința provocate de către regimul „burghezo-moșieresc” acestor foști deportați⁴⁸. Numai deportații pe care guvernul antonescian îi „împrumutase” SS-ului pentru construcția unui drum strategic (Durchgangstraße IV) pe malul estic al Bugului au putut beneficia ani mai târziu de o compensație din partea guvernului R.F.G.⁴⁹ În 1947 autoritățile au mai permis încă Agenției Evreiești să îmbarce în porturile românești evrei care doreau să emigreze în Palestina. Astfel au părăsit țara la bordul navelor „Pan Crescent” și „Pan York” circa 10 000 de persoane. Cei care mai sperau să părăsească România cu acte de emigrare în regulă pentru SUA sau Europa Occidentală s-au păcălit, dat fiind faptul că după 1947 regimul communist a limitat drastic emigrarea⁵⁰. După anii de privare de libertate și prigoană din perioada regimului Antonescu, o viață plină de noi constrângeri li s-a părut multora inacceptabilă. Prin urmare cei care nu au mai reușit să emigreze legal

---

⁴⁷ Primirea cu satisfacție a regimului sovietic în iunie 1940 este explicabilă prin faptul că evreii credeau că regimul sovietic nu-i va persecuta așa cum se întâmplase încă din februarie 1938 sub regimul românesc. Însă evreii din Bucovina de Nord și-au dat în curând seama că persecuția rasială, antisemită fusese înlocuită de către sovietici cu persecuția originii sociale, persecuție de care au avut de suferit și numeroși evrei ai orașului. La 13 iunie 1941, autoritățile sovietice au deportat din Cernăuți circa 3500 de evrei. Cei mai mulți dintre ei nu au supraviețuit. Doar câțiva s-au putut întoarce după război în orașul lor natal. Unul dintre aceștia a fost scriitorul Josef Burg. *Deutsche Geschichte im Osten Europas*, Isabel Röskau-Rydel (ed.), p. 326.

⁴⁸ Abia în anii 1970 foștilor deportați din Transnistria li s-a ivit pentru prima oară posibilitatea de a primi o compensație mai degrabă simbolică, dar nu din partea statului român, ci din partea RFG-ului, cu toate că majoritatea deportaților au fost deportați și s-au aflat în Transnistria sub autoritatea statului român. *Vezi Interviu cu Mirjam Bercovici-Korber*, București, 6.06.2003. *Vezi de asemenea Hildrun Glass, Minderheit zwischen zwei Diktaturen...*, p. 99.

⁴⁹ Alte categorii de deportați erau excluși de la posibilitatea oricăror despăgubiri: „Verfolgten des NS-Regimes mit Wohnsitz in Rumänien können grundsätzlich keine Ansprüche auf Entschädigungen geltend machen, weil es an den gesetzlichen und völkerrechtlichen Voraussetzungen für eine solche Entschädigung fehlt”.... „Der Staat Rumänien hat in seinem Friedensvertrag mit den Alliierten von 10.02.1947 für sich und seine Staatsangehörige auf alle Forderungen gegen Deutschland aus der Zeit vor dem 9.05.1945 verzichtet”. Răpunsul guvernului federal german la scrisoarea rabinului șef Moses Rosen privind despăgubirea unor deportați evrei din România. CSIER, dos. VII/68, p. 208.

⁵⁰ Gerhard Schreiber, *A Tale of Survival*, p. 43.

au recurs la trecerea „frauduloasă” a frontierei. La granița româno-ungară existau călăuze care se ocupau cu trecerea ilegală peste frontieră.

Evreii care reușiseră să ajungă în Budapesta erau primiți de către comunitatea evreiască locală și ajutați chiar cu bani de la Joint pentru a ajunge la Viena de unde se puteau deplasa mai departe în lumea liberă. În acțiunea de emigrare ilegală au fost implicați și funcționari corupți, dar chiar și ofițeri sovietici. Pentru suma de 10 000 de dolari puteau fi achiziționate pașapoarte iar cei care aveau banii respectivi și o viză valabilă puteau să părăsească țara legal⁵¹. În această perioadă părăsesc România și Paul Celan, Rose Ausländer și alții. Cei mai mulți dintre foștii deportați nu dispuneau însă de asemenea sume uriașe sperând să emigreze de îndată ce regimul de emigrare va deveni mai permisiv⁵². Totuși, au existat printre foștii deportați din Bucovina de Nord și intelectuali care s-au pus în slujba regimului comunist precum Alfred Kittner și Immanuel Weißglass⁵³. După consolidarea „Cortinei de Fier”, singura cale de a părăsi România comunistă pentru evrei a fost emigrarea în proaspătul înființat stat Israel. Permisivitatea regimului în privința acestor emigrări a variat mereu în funcție de fluctuația relațiilor dintre cele două state. Spre exemplu, la finele lui 1958 a existat o scurtă perioadă de „concesii” ale regimului comunist de la București în privința emigrării evreilor în Israel. De la caz la caz, și foștii deportați în Transnistria au folosit aceste ocazii pentru a părăsi România. Este dificil de stabilit câți dintre foștii deportați au emigrat de-a lungul timpului și câți au decis să rămână în țară. Cert este că ei și urmașii lor trăiesc acum risipiți în lumea întregă: în Statele Unite, Israel, America Latină, Franța, Germania, Marea Britanie și, nu în ultimul rând, în România⁵⁴.

Mărturii orale

Interviu cu Sarina Ionescu (născută Feyer), București, 22.05.2003

Interviu cu Mirjam Bercovici-Korber, București, 06.06.2003

Interviu cu Tvi Zimmel, Haifa, 03.02.2003

Interviu cu Shoshana Nauman (născută Rosa Brenner Engelberg), Haifa, 04.02.2003

Interviu cu Philipp Kellmer, Paris, 16.10.2003

---

⁵¹ *Ibidem*, p. 44.

⁵² După încercarea eșuată de a părăsi România împreună cu Paul Celan, pictorul bucovinean Arnold Daghani a depus în 1948 cererea pentru obținerea unui pașaport de emigrare. Cererea sa a fost aprobată abia zece ani mai târziu. Daghani împreună cu soția sa a părăsit România emigrând în decembrie 1958 în Israel. Vezi „*Lasst mich leben!*“ *Stationen im Leben des Künstlers Arnold Daghani*, Rieper, Moll Brandl-Bowen (eds.), Lüneburg, zu Klampen, 2002

⁵³ *Deutsche Geschichte im Osten Europas*, Röskau-Rydel (ed.), p. 327.

⁵⁴ De exemplu, cei care și-au relatat mărturiile despre experiența lor în Transnistria și apoi în România postbelică trăiesc în cele mai diverse colțuri ale lumii: Gerhard Schreiber în SUA, Shoshana Nauman și Tvi Zimmel în Israel, Phillip Kellmer în Franța, Ruth Glasberg-Gold trăise o vreme în Bolivia apoi în SUA, Edith Silbermann în Germania, soții Daghani în Marea Britanie, Mirjam Bercovici-Korber și Sarina Ionescu în România.